

ORZECZNICTWO TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO ZBIÓR URZĘDOWY

Seria A

Warszawa, dnia 18 czerwca 2025 r.

Pozycja 61

POSTANOWIENIE

z dnia 4 czerwca 2025 r.

Sygn. akt SK 46/21

Trybunał Konstytucyjny w składzie:

Rafał Wojciechowski – przewodniczący
Stanisław Piotrowicz – sprawozdawca
Bartłomiej Sochański
Jakub Stelina
Bogdan Święczkowski,

po rozpoznaniu, na posiedzeniu niejawnym w dniu 4 czerwca 2025 r., skargi konstytucyjnej M.F., J.F., A.F. oraz M.F. o zbadanie zgodności:

art. 394² § 1 i 1¹ ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296, ze zm.), w brzmieniu ustalonym przez art. 1 pkt 142 ustawy z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1469), „w zakresie, w jakim uniemożliwia zaskarżenie postanowienia o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych wydanego po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji”, z art. 2, art. 32 ust. 1, art. 45 ust. 1, art. 78 oraz art. 176 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej,

p o s t a n a w i a:

umorzyć postępowanie.

Orzeczenie zapadło jednogłośnie.

UZASADNIENIE

I

1. W skardze konstytucyjnej z 25 listopada 2020 r. M.F., J.F., A.F. oraz M.F. (dalej: skarżący) wniesli o stwierdzenie niezgodności art. 394² § 1 i 1¹ ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296, ze zm.; obecnie: Dz. U. z 2023 r. poz. 1550, ze zm.; dalej: k.p.c.), w brzmieniu ustalonym przez art. 1 pkt 142 ustawy z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1469; dalej: ustawa zmieniająca), „w zakresie, w jakim uniemożliwia zaskarżenie postanowienia o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych wydanego po

raz pierwszy przez sąd drugiej instancji”, z art. 2, art. 32 ust. 1, art. 45 ust. 1, art. 78 oraz art. 176 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

1.1. Skarga konstytucyjna została wniesiona na tle następującego stanu faktycznego:

Wyrokiem Sądu Rejonowego w W. (dalej: Sąd Rejonowy) z 22 listopada 2019 r. zasądzono od skarżących (pозwanych solidarnie) na rzecz powoda kwotę 29 964,79 zł, powiększoną o stosowne odsetki oraz koszty procesu.

Postanowieniem Sądu Okręgowego w G. (dalej: Sąd Okręgowy) z 27 lutego 2020 r. oddalono wniosek skarżących o zwolnienie ich od opłaty od apelacji.

Postanowieniem Sądu Okręgowego z 12 maja 2020 r. odrzucono wniosek skarżących o sporządzenie pisemnego uzasadnienia postanowienia Sądu Okręgowego z 27 lutego 2020 r. oraz odrzucono apelację pozwanych. Uzasadnienie oparto na następujących okolicznościach. Zgodnie z art. 357 § 2¹ k.p.c., stosowanym w postępowaniu zażaleniowym na zasadzie art. 397 § 3 w związku z art. 391 § 1 k.p.c., postanowienie wydane na posiedzeniu niejawnym sąd uzasadnia tylko wtedy, gdy podlega ono zaskarżeniu. Skoro więc postanowienie o oddaleniu wniosku o zwolnienie od opłaty od apelacji było niezaskarżalne, to wniosek o jego uzasadnienie – jako niedopuszczalny – podlega odrzuceniu. Ponadto, zdaniem Sądu Okręgowego, uiszczenie opłaty sądowej od apelacji nie spowoduje uszczerbku w koniecznym utrzymaniu skarżących. Od tego postanowienia skarżący wnieśli zażalenie.

Postanowieniem Sądu Okręgowego z 25 sierpnia 2020 r. (sygn. akt [...]) zażalenie oddalono i orzeczono o kosztach postępowania zażaleniowego. W uzasadnieniu sąd przypomniał, że art. 112 ust. 3 ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz. U. z 2020 r. poz. 755, ze zm.; dalej: u.k.s.c.) zwalnia sąd z obowiązku wzywania do uiszczenia opłat sądowych w wypadku, gdy strona jest reprezentowana przez zawodowego pełnomocnika procesowego. Sąd nie uwzględnił również wniosku skarżących o zwrócenie się z pytaniem prawnym do Trybunału Konstytucyjnego, gdyż wyrokiem z 31 marca 2009 r., sygn. SK 19/08 (OTK ZU nr 3/A/2009, poz. 29) Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że art. 394¹ § 2 k.p.c. jest zgodny z art. 45 ust. 1 i art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji. Zdaniem sądu wykładnia ta koresponduje również z uzasadnieniem postanowienia Sądu Najwyższego z 13 lutego 2015 r. (sygn. akt II Cz 96/14; Lex nr 1663823). Zaskarżony przepis w zakresie, w jakim wyklucza zaskarżenie postanowienia o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych, wydanego po raz pierwszy przez sąd II instancji, został uznany za zgodny z Konstytucją.

Powyższe postanowienie Sądu Okręgowego wskazane zostało przez skarżących jako ostateczne orzeczenie wydane w sprawie objętej wniesioną skargą w rozumieniu art. 79 ust. 1 Konstytucji oraz art. 77 ust. 1 ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. z 2019 r. poz. 2393; dalej: u.o.t.p.TK).

1.2. Zdaniem skarżących kwestionowany przepis stanowiący podstawę ostatecznego orzeczenia uniemożliwił im zaskarżenie „postanowienia o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych”, wydanego po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji, doprowadzając do naruszenia zasady demokratycznego państwa prawnego (art. 2 Konstytucji) i zasady równości (art. 32 ust. 1 Konstytucji), a także prawa do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji) oraz dwuinstancyjności postępowania sądowego (art. 78 i art. 176 ust. 1 Konstytucji).

Skarga zawiera również argumenty wskazujące, że mimo wyroku Trybunału Konstytucyjnego (o sygn. SK 19/08) w sprawie nie zachodzi ujemna przesłanka procesowa w postaci zbędności wydania orzeczenia z uwagi na odmiennność zakresu zaskarżenia i argumentów uzasadniających zarzut niekonstytucyjności.

2. W piśmie z 19 października 2021 r. Rzecznik Praw Obywatelskich poinformował, że zgłasza udział w niniejszym postępowaniu i wnosi o stwierdzenie, że art. 394² § 1¹ k.p.c. „w zakresie, w jakim uniemożliwia zaskarżenie postanowienia o odmowie zwolnienia od opłaty sądowej od apelacji wydanego przez sąd drugiej instancji”, jest niezgodny z art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 oraz w związku z art. 45 ust. 1 Konstytucji.

Zdaniem Rzecznika nie występuje w sprawie tożsamość przedmiotu kontroli ze sprawą o sygn. SK 19/08, gdyż pomimo szerokiego ujęcia tam przedmiotu zaskarżenia to w kontekście dwuinstancyjności postępowania inaczej należy oceniać zwolnienie od kosztów apelacji, a inaczej zwolnienie od kosztów nadzwyczajnego środka zaskarżenia, jakim jest skarga o wznowienie postępowania. Po drugie, podkreśla, że zmienił się cały kontekst normatywny zaskarżania postanowień wydanych przez sąd drugiej instancji i obecnie wyłącznie ten sąd orzeka o formalnej dopuszczalności apelacji i związanych z nią kwestiach incydentalnych.

W opinii Rzecznika zbyt wąski zakres unormowania art. 394² § 1¹ k.p.c. jest pominięciem ustawodawczym. Ustawodawca pozbawił strony możliwości kwestionowania odmowy zwolnienia od kosztów, jeśli rozstrzyga o tym sąd drugiej instancji zatem dla zachowania spójności regulacji oraz zapewnienia stronom realizacji prawa do sądu powinien być wprowadzić zaskarżalność postanowienia sądu drugiej instancji oddalającego wniosek o zwolnienie od opłaty od apelacji.

3. W piśmie z 7 listopada 2022 r. Sejm wniósł o stwierdzenie, że art. 394² § 1¹ k.p.c., w brzmieniu ustalonym przez art. 1 pkt 142 ustawy zmieniającej, „w zakresie, w jakim nie przewiduje zaskarżenia postanowienia sądu odwoławczego o odmowie zwolnienia od opłaty od apelacji”, jest zgodny z art. 45 ust. 1, art. 78 i art. 176 ust. 1 Konstytucji oraz na podstawie art. 59 ust. 1 pkt 2 u.o.t.p.TK o umorzenie postępowania w pozostałym zakresie ze względu na niedopuszczalność wydania wyroku.

W ocenie Sejmu, apelujący może kwestionować odmowę zwolnienia od kosztów uniemożliwiającą skuteczne złożenie apelacji, wnosząc zażalenie na postanowienie o odrzuceniu apelacji w trybie art. 380 k.p.c. Po drugie, orzekanie o kosztach nie stanowi odrębnej sprawy w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji, a tym samym nie jest objęte gwarancjami wynikającymi z tego przepisu. Po trzecie, to, że rozwiązanie jest konstytucyjne, wynika dodatkowo z wyroku TK o sygn. SK 19/08, a nie doszło do istotnej zmiany, która skutkowałaby niekonstytucyjnością w sprawie regulacji. Po piąte, zwolnienie od obowiązku ponoszenia opłat sądowych jest wyjątkiem, a nie regułą. Ponadto Sejm zaznaczył, że „o ile ocena stanu majątkowego strony nie może być podważona zażaleniem, to jest już uwzględniana przy ewentualnym zwrocie kosztów procesu, w tym kosztów poniesionych opłat na podstawie art. 98 k.p.c.”.

4. W piśmie z 12 grudnia 2022 r. Prokurator Generalny (dalej: PG) wniósł o umorzenie postępowania na podstawie art. 59 ust. 1 pkt 2 u.o.t.p.TK wobec niedopuszczalności wydania wyroku.

Zdaniem PG skarga ujawnia wewnętrzną sprzeczność przedstawionego w skardze toku rozumowania, podważając naruszenie konstytucyjnych praw skarżących.

Uzasadniając swoje stanowisko, PG wskazał, że zarzut naruszenia prawa do sądu i prawa do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji oraz zasady dwuinstancyjności postępowania sądowego przez zaskarżone przepisy są bezzasadne, gdyż istnieje możliwość kontroli postanowienia sądu drugiej instancji w przedmiocie odmowy zwolnienia strony od kosztów postępowania apelacyjnego na podstawie art. 380 w związku z art. 391 § 1, w związku z art. 397 § 3 k.p.c., tj. w ramach zażalenia na postanowienie sądu drugiej instancji o odrzuceniu apelacji albo postanowienia w postępowaniu nieprocesowym.

W ocenie PG nie doszło w ogóle do naruszenia konstytucyjnych praw skarżących. „Skarżący dysponowali (...) możliwością zakwestionowania odmowy zwolnienia od kosztów sądowych przez sąd drugiej instancji w drodze zażalenia na odrzucenie apelacji. Z możliwości złożenia takiego zażalenia skorzystali, choć – mimo przedstawienia przez sąd powodów odmowy zwolnienia od opłaty od apelacji – nie podjęli z nimi polemiki”. Zatem skarga nie spełnia przesłanek rzeczywistego i aktualnego naruszenia wskazanych konstytucyjnych praw skarżących. Skarżący zaniechali również zaskarżenia postanowienia o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych, czym nie doprowadzili do „ujawnienia” przedmiotu skargi konstytucyjnej.

II

Trybunał Konstytucyjny zważył, co następuje:

1. Przesłanki wniesienia oraz merytorycznego rozpoznania skargi konstytucyjnej zostały uregulowane w art. 79 ust. 1 Konstytucji oraz dookreślone w ustawie z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. z 2019 r. poz. 2393; dalej: u.o.t.p.TK). W myśl art. 79 ust. 1 Konstytucji „[k]ażdy, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone, ma prawo, na zasadach określonych w ustawie, wnieść skargę do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie zgodności z Konstytucją ustawy lub innego aktu normatywnego, na podstawie którego sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o jego wolnościach lub prawach albo o jego obowiązkach określonych w Konstytucji”.

2. Do zasadniczych przesłanek dopuszczalności wystąpienia ze skargą konstytucyjną należy bowiem uczynienie jej przedmiotem tych przepisów określonego aktu normatywnego, które wykazują tzw. podwójną kwalifikację, tzn. są podstawą prawną ostatecznego orzeczenia wydanego w sprawie skarżącego i jednocześnie prowadzą do naruszenia jego konstytucyjnych wolności i praw wskazanych w skardze konstytucyjnej (por. postanowienia TK z: 19 października 2004 r., sygn. SK 13/03, OTK ZU nr 9/A/2004, poz. 101; 26 sierpnia 2020 r., sygn. SK 44/20, OTK ZU A/2020, poz. 44).

Trybunał Konstytucyjny stwierdza, że warunku powyższego nie spełnia zarzut kierowany do art. 394² § 1 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296, ze zm.; obecnie: Dz. U. z 2024 r. poz. 1568; dalej: k.p.c. lub kodeks postępowania cywilnego). Z tego powodu postępowanie w tym zakresie podlegało umorzeniu.

3. Podniesione w skardze zarzuty niezgodności z Konstytucją zostały sformułowane wobec treści art. 394² § 1 i 1¹ k.p.c., w brzmieniu ustalonym przez ustawę z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1469, ze zm.). W tym brzmieniu art. 394² k.p.c. obowiązywał w okresie od 7 listopada 2019 r. do 30 czerwca 2023 r. Przepisy zostały zaskarżone w zakresie, w jakim uniemożliwiają zaskarżenie postanowienia o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych wydanego po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji. W wypadku skarżących jest to zwolnienie z opłaty sądowej od apelacji.

Obie regulacje kodeksu postępowania cywilnego dopuszczają wniesienie przez stronę postępowania tzw. zażalenia poziomego. Artykuł 394² § 1 k.p.c. dotyczy jedynie postanowienia sądu drugiej instancji, zaskarżalnego zażaleniem, które kończy postępowanie (o odrzuceniu apelacji), natomiast w art. 394² § 1¹ k.p.c. przewidziano katalog zażaleń na postanowienia niekończące postępowania, wydane w kwestiach wypadkowych (incydentalnych).

Norma wyłączająca zaskarżenie postanowienia sądu drugiej instancji w przedmiocie odmowy zwolnienia od kosztów apelacji jest właśnie postanowieniem wypadkowym, których katalog określa art. 394² § 1¹ k.p.c. Z tego względu Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że źródłem problemu konstytucyjnego zaistniałego na tle sprawy skarżących jest treść art. 394² § 1¹ k.p.c., a konkretnie kwestia braku dopuszczalności złożenia zażalenia na rozstrzygnięcie dotyczące wniosku strony o zwolnienie od kosztów sądowych, tj. opłaty od apelacji. Zatem zarzucane przez skarżących pominięcie prawodawcze należy powiązać wyłącznie z art. 394² § 1¹ k.p.c., a w pozostałym zakresie postępowanie podlegało umorzeniu ze względu na niedopuszczalność wydania wyroku.

4. W zakresie art. 394² § 1¹ k.p.c. zarzucane przez skarżących pominięcie prawodawcze dokładnie w zakresie, w jakim dotyczyło ich sytuacji prawnej, zostało już uznane za niezgodne z Konstytucją w wyroku z 8 maja 2024 r., sygn. SK 59/21 (OTK ZU A/2024, poz. 46). Trybunał Konstytucyjny orzekł, iż art. 394² § 1¹ k.p.c., w brzmieniu obowiązującym do 30 czerwca 2023 r., w zakresie, w jakim uniemożliwia zaskarżenie postanowienia oddalającego wniosek o zwolnienie od opłaty sądowej od apelacji wydanego przez sąd drugiej instancji, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 w związku z art. 77 ust. 2, art. 78, art. 176 ust. 1 i art. 31 ust. 3 Konstytucji.

W konsekwencji w postępowaniu wystąpiła negatywna przesłanka orzekania *ne bis in idem*, co oznacza konieczność jego umorzenia w tej części ze względu na zbędność wydania wyroku.

5. Skarga konstytucyjna inicjująca postępowanie w niniejszej sprawie nie spełniała w odniesieniu do art. 394² § 1 k.p.c. wymogów warunkujących jej merytoryczne rozpoznanie, a w zakresie art. 394² § 1¹ k.p.c. wystąpiła negatywna przesłanka orzekania *ne bis in idem*. Pociągnęło to za sobą konieczność umorzenia postępowania w całości na podstawie art. 59 ust. 1 pkt 2 i 3 u.o.t.p.TK ze względu na niedopuszczalność i zbędność wydania wyroku.

6. Ponadto, Trybunał Konstytucyjny wskazał, że zarzucane pominięcie prawodawcze zostało usunięte przez ustawodawcę. Ustawą z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 614), ze skutkiem od 1 lipca 2023 r., znowelizowano art. 394² § 1¹ pkt 1 k.p.c., w konsekwencji czego zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji przysługuje także na postanowienia tego sądu, których przedmiotem jest odmowa zwolnienia od kosztów sądowych lub cofnięcie takiego zwolnienia, z wyjątkiem postanowień wydanych w wyniku rozpoznania zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji.

Z powyższych względów Trybunał Konstytucyjny postanowił jak w sentencji.